

ФРИДРИХ ХАЙЕК ЗА ЕПИСТЕМОЛОГИЯТА И МЕТОДОЛОГИЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ НАУКИ

Гл. асист. д-р Иван Върбанов
Катедра "ИФС",
СА "Д. А. Ценов" - Свищов

Резюме: Анализира се позицията на Фридрих Хайек по въпросите на епистемологията и методологията на социалните науки. С цел по-точното ѝ характеризиране се прави сравнителен анализ на някои от най-влиятелните методологически подходи в сферата на науките за човека - историцизъм, конструктивистки рационализъм, социализъм, критически и еволюционен рационализъм.

Ключови думи: епистемология, методология, историцизъм, конструктивистки рационализъм, сциентизъм, еволюционен рационализъм, социално предвиждане, глобално планиране, частично планиране, социален експеримент.

I

В основата на всички конкретни научни изследвания на Фридрих Хайек - независимо дали са чисто икономически, психологически, епистемологически, правни, политически, етически или социологически - стои специфичната му *методологическа* нагласа. Тя се оформя и експлицира постепенно в продължение на целия му творчески път. Най-общо тя може да се характеризира със следните термини: *критичност, скептицизъм, еволюционен рационализъм, методологически индивидуализъм*. Същевременно те се явяват елементи и аспекти на по-общия интегративен подход, който Хайек прилага *дори* спрямо тях, обединявайки ги при съвместното им използване.

Хайек многократно подчертава, че *най-важният проблем на социалните науки е методологическият*. Въпросът за методите на социалните науки според него е непосредствено свързан с проблема за тяхното незадоволително състояние¹. Търсейки отговор на този фундаментален за цялото обществознание въпрос, Хайек се разграничава от възгледите за *неизбежността на историческите събития*. За тази цел той подлага на критично изследване приложението на емпиричните и теоретичните методи на науката спрямо въпросите на обществото, анализира принципите на "частичното планиране", чрез които по демократичен път може да се реформира обществото, критикува онези социални мислители, които отричат възможностите за демократични реформи.

Стремежът да се прави *глобално историческо предвиждане* според Хайек не почива на сериозни научни аргументи. То е изцяло извън възможностите на научния метод и граничи с безотговорното предсказание на самозван гадател. Бъдещето зависи от хората, а те не зависят от никаква обективна историческа необходимост или предопределеност. Според Хайек *тоталитаризмът* в различните му форми *не е неизбежен*, въпреки че в полза на този възглед се привеждат редица аргументи. Подобно глобално историческо предвиждане, твърди Хайек в съгласие с Попър, е изцяло извън възможностите на научния

---

¹ Симптоматична в това отношение е петицията на френски студенти от май 2000 г., израз на неудовлетвореността им от състоянието и преподаването на икономическите науки във френските "гран екол" и университети. (Вж. Problemes economiques, 2001, N 2734, p. 1.)

метод. То граничи с безотговорното предсказание на самозван гадател. Бъдещето зависи от хората, а те не зависят от никаква историческа необходимост.

Методологическата нагласа, която поддържа, че *задача на науката е да прави предвиждания*, да прогресира върху базата на всекидневните ни предсказания и да ги поставя върху по-сигурна основа, вижда задачата на социалните науки в правенето на дългосрочни исторически предвиждания. Според тази позиция съществуват закони на историята, които могат да бъдат опознати и това позволява на хората да предричат хода на историческите събития. Нейните поддръжници си представят, че събитията се развиват праволинейно, че това, което се случва сега или се е случвало в миналото, ще продължи и в бъдеще.

Хайек доказва, че този методологически подход се основава на неразбирането на научния метод и по-специално на *заличаването на границата между научно предвиждане и историческо предсказание*. Той не отчита обстоятелството, че за обяснението и предвиждането на социалните феномени, ние се нуждаем от знание за множество фактори, голяма част от които не могат да бъдат включени в рамките на една проста научна формулировка на обществен закон. Той иска да постигне такова управление на обществото, което е постижимо може би единствено в областта на физиката.

Този подход е израз и на *неудовлетвореността* на неговите поддръжници *от настоящето*. Но техните идеи според Хайек пречат на хората да поемат отговорностите на ежедневния си обществен живот, обезкуражават онези, които се борят за свобода, водят в последна сметка до фаталистичен отказ от борбата срещу пороците на днешното общество. Ако тези идеи бъдат наистина осъществени на практика, те ще спрат оползотворяването на разпръснатото знание, върху което се опира свободното общество и което не може да бъде управлявано със силите на интелекта. Затова те трябва да се подложат на методологическа критика и да се отхвърлят като неадекватни. Хайек, подобно на Попър, нарича този възглед "*историцизъм*"².

Хайек дефинира *историцизма* като "школа, която твърди, че разбира необходимите закони на историческото развитие и че е в състояние да извлича от това разбиране знание за това кои институции са подходящи за съществуващата ситуация. Този възглед е довел до изключителен релативизъм, утвърждаващ, че ние не сме продукт на своето собствено време и ограничения (в значителна степен чрез възгледите и идеите, които сме наследили), че ние можем да преодолеем тези рамки и експлицитно да разберем как нашите днешни възгледи са детерминирани от условията и да използваме това знание, за да построим отново своите институции по начин, който е подходящ за нашето време. Такъв възглед, естествено, трябва да доведе до отхвърлянето на всички правила, които не могат да бъдат рационално оправдани или не са били съзнателно проектирани за достигане на специфична цел."³ По този начин Хайек свързва историцизма директно с *конструктивисткия рационализъм и сициентизма*.

---

² Вж. Попър, К.Р. Отвореното общество и неговите врагове. Т.1. С., 1993, с.17-32.

³ **Науек**, Ф.А. The Constitution of Liberty, p.236.

За *разочарованите историцисти* е характерно, че те отричат разума и същевременно го обвиняват за социалните злини. Те разбират, че не е по силите на разума да прави предсказания, но не могат да си представят, че той или социалните науки могат да имат друга функция, освен тази. Методологическите и практическите последици от този *основен* историцистки предразсъдък са отричане приложимостта на науката и на разума към проблемите на социалния живот и замяната им с доктрината за силата, за господството и за подчинението. Причините за привлекателността на този подход Хайек, както и Попър, вижда в това, че той дава израз на неудовлетвореността от реалния свят, който е непълно осъществяване на нашите морални идеали и мечти за съвършенство, че търси отговор на реални обществени въпроси и прави това чрез задълбочено вглеждане и тълкуване на човешката история.

Според същия подход ученият трябва да изследва нещата от гледната точка на цялото; за него индивидът е пионка, маловажно средство в общото развитие на човечеството, а главните исторически лица са Великите нации, техните Велики лидери, Велики класи или Велики идеи. Задачата на науката е да разбере замисъла и смисъла на историята, законите на историческото развитие, за да сме в състояние да предсказваме историческите събития. Изучавайки развитието на проблема, Хайек установява, че в Европа тези *холистки* и *елитарни* идеи се разпространяват като реакция на индустриалната революция и най-вече благодарение въздействието на политическите революции в Америка и Франция. Хегел е изразител на отрицателното отношение спрямо Френската революция, разглеждана от него като противоречаща на историческите закони. В самата Франция тази концепция се развива от бащата на социологията Огюст Конт, който, подобно на Хегел, се опитва да спре революционната вълна на своето време.

Хайек не приема, че индивидуалните и обществените цели са наложени върху нас от историческото ни минало, от текущото състояние на нещата или от тенденциите на историята. Но той не споделя и рационалисткия възглед, че те са избрани или дори създадени съзнателно от самите нас, точно така, както създаваме нови мисли или нови творби на изкуството, нови сгради или нови машини. Мислителят се обявява решително срещу твърдението, че човекът е създал своята цивилизация преднамерено, съзнателно и може да сменя произволно своите институции. Това положение би било вярно според Хайек само ако индивидът напълно разбира и познава "това, което прави или ако той в края на краищата знае как това е било направено. В известен смисъл е вярно, че човекът е създал своята цивилизация. Тя е продукт на неговите действия или по-скоро на дейността на няколко стотин поколения. Но това не означава, че цивилизацията е продукт на човешки замисъл, или дори, че човекът знае от какво зависи нейното функциониране или съществуване... Човек не просто прилага върху света един модел, сътворен от неговия ум. Самият негов ум е система, която непрекъснато се променя в резултат от неговите усилия да се адаптира към своите условия на живот."⁴

Ако сравним цитираните откъси с това, което пише Карл Маркс в своя

---

⁴ Ibid., p.23.

предговор в "Критика на политическата икономия", ще открием удивително *сходство* във възгледите на двамата автори по въпроса за съществуването, функционирането и развитието на обществото. Но изводите, които те правят за бъдещето, са коренно *противоположни*. Докато за Хайек е очевидна невъзможността да предсказваме, да предвиждаме бъдещето, за Маркс съществуващото положение на нещата трябва да се премахне и да се премине към ново общество, в което хората съзнателно ще създават условията на своя живот. Маркс и Хайек са съгласни относно миналото, но се разминават относно бъдещето. Тук първият се присъединява към "погрешния интелектуализъм от Декартов тип", а вторият - към критическата традиция от Сократов тип. Най-общо казано, те са привърженици на *противоположни епистемологически, методологически и социално-исторически концепции*.

В противоположност на историциста, който вярва, че разумна политика е възможна само ако първо определим бъдещата посока на историята, и в контраст с конструктивисткия рационалист, който вярва, че научната основа на политиката се състои от фактическа информация, необходима за изграждането или изменението на социалните институции в съответствие с нашите желания и цели, че тази наука би следвало да ни каже какви стъпки трябва да предприемем, Хайек е привърженик на идеята за *спонтанното възникване, функциониране и развитие на човека, цивилизацията и нейните институции*.

Според него подходът на *социалистите* в социалните науки често е смесица (в различни пропорции) от вярата в съществуването на обективни исторически закони и вярата във възможността на хората да планират и да организират напълно съзнателно цялото свое общество в съответствие с опознатите от тях социални закони. Те се интересуват както от историческите тенденции или предопределеността на човека, така и от способността на човека да бъде господар на своята собствена съдба, и в съответствие със своите цели да влияе или да променя собствената си история, както е променил лицето на Земята.⁵ *Социалистическата методология е смесица от историцизъм и конструктивистки рационализъм*.

Но въпреки че Хайек отхвърля тези два типа методология на социалните науки и техните комбинации, т.е. въпреки че е убеден, че историята не е предопределена фатално и че никое развитие на събитията не е напълно предвидимо, той приема, че все пак ние *можем да извлечем уроци от миналото*, за да стимулираме или предотвратяваме повторението на определени процеси. В началото на "*Пътят към робството*" Хайек прави епистемологическата и методологическа забележка, че *съвременните събития се отличават от историческите по това, че ние не знаем към какво ни водят*. Обръщайки се назад, ние можем да реконструираме рационално миналите събития, като проследим и оценим техните последици. Не е така обаче със съвременната, текущата история, която е устремена към неизвестността и чиито последици ние почти никога не можем да предвидим. В сферата на обществото мисленето и действията на хората не са предопределени по

---

⁵ Специфичното за марксисткия вариант на историцизма според Попър е това, че за него не е характерен стремежът да освобождава хората от бремето на техните отговорности. (Вж. **Попър, К.Р.** Отвореното общество и неговите врагове. Т.1. С., 1993, с.17-32.)

необходимост от обективните фактори. Еволюцията на идеите има своя собствена логика и зависи в много голяма степен от процеси, които хората не са в състояние да предвидят. Учените и политиците могат да се опитват да насочат общественото мнение в определена посока, но те не могат да предвидят в каква посока то наистина ще се придвижи.⁶

Във връзка с това трябва да се споменат и *биографичните обстоятелства*, позволили му успешно да предвиди редица световно значими събития. Той споделя, че всичко написано от него е плод на личен опит и на уникалната възможност, която животът му предоставя, като чужденец⁷ няколко пъти да преживее едни и същи неща, няколко пъти да наблюдава сходна еволюция на идеите, живеейки в различни държави по различно време. Това особено социално положение на мислителя му позволява да заеме почти универсална и обективна позиция спрямо всяко конкретно общество и да реши методологическият проблем за обективността на научното изследване.

И въпреки че историята не се повтаря буквално, причината за тази възможност се състои в обстоятелството, че "мисленето на мнозинството цивилизовани нации е подложено в основни линии на едни и същи влияния, но проявяващи се в различно време и с различна скорост"⁸. Тогава, чувайки за втори път мнения и призови, които вече е слушал, но преди години, изследователят им придава второ значение. Той ги възприема като *симптоми* за определени тенденции, като *знаци*, показващи възможността за определено развитие на събитията. Затова е необходимо навреме да се открие опасността за цивилизацията, чиито главни измерения са решимостта да се съхранят в мирно време организационните структури, създадени за целите на отбраната, презрението към либерализма от деветнадесети век, лицемерният "реализъм" и фаталистичната готовност да се приема съществуването на "неотменими тенденции".

Хайек вижда, че мнозинството от реформаторите и прогресистката интелигенция в демократичните страни извличат от войната същите погрешни изводи, които немците са си направили от Първата световна война. Но това са точно тези възгледи, довели Хитлер на власт. За него е необяснимо как хора с добра воля, от които са се учили и възхищавали в тези страни, неочаквано за самите тях са дали път на най-зли сили. Германия и Швейцария се разглеждат като примери за подражание, но влиянието на немската политика и идеология върху идеалите на цяло поколение англичани и американци датира от времето преди Първата Световна война.

Основните фактори, даващи възможност да се избегне такава съдба са според Хайек здравият разум, готовността да се подложат на съмнение съдържателите в себе си опасности надежди и стремежи, и интелектуалното мъжество да се

---

⁶ По този повод той подлага на критика и позициите на **Й.Шумпетер**, изразени главно в *Capitalism, Socialism and Democracy* през 1942. Вж. в Internet на адрес "<http://www.reasonmag.com/hayekint.html>" интервюто на Хайек, дадено през май 1977 година в Лос Анжелес пред микрофоните на Reason magazine.

⁷ Тук използваме образа на чужденеца, създаден от **К.Коев** в *Метаморфозите на чужденеца*. С., 1991.

⁸ **Хайек, Ф.А.** Дорога к рабству. - "В о п р о с ы философии", 1990, № 10, с.114.

признаят собствените заблуждения. Едно от най-сериозните сред тях е неразбирането, че разцветът на фашизма не е реакция срещу настъплението на социализма в миналото, а продължение и развитие на това настъпление.

Хайек осъзнава, че всякакви паралели между развитието на различните страни са лъжливи, че развитието по един или друг път не е неизбежно. Затова той е убеден, че "определени тенденции могат да се обуздаят, ако навреме се даде възможност на хората да разберат към какво са насочени техните усилия".⁹

II

Методологията на социалните науки, която Хайек развива, е удивително близка с тази на Карл Попър от "*Отвореното общество и неговите врагове*" и я допълва. *Всеобхватното планиране* и според двамата е *утопичен методологически подход*, който изглежда като единствената алтернатива на автентичния радикален *детерминистки* (историцистки) подход, според който не сме в състояние да променим посоката на историята. Същевременно планисткия подход изглежда като необходимо допълнение към един по-малко радикален детерминизъм от рода на Платоновия и Марксовия, който допуска човешката намеса в историята.

Хайек приема позицията на Попър, че според *утопичния подход* на "социалното инженерство"¹⁰ едно действие се смята за рационално, ако преследва своята цел

---

⁹ Пак там, с.116.

¹⁰ За отношението на Хайек към употребата на термина "социално инженерство" можем да съдим до известна степен по написаното от К.Попър: "Самият Хайек, пише Попър, не би използвал думата "социално инженерство" за каквато и да е политическа дейност, която е готов да защитава. Той възразява против този термин, защото е свързан с една обща насока, която той нарича "сциентизъм" - наивната вяра, че методите на естествените науки (или по-скоро онова, което мнозина вярват, че са методите на естествените науки) трябва да доведат до аналогични впечатляващи резултати в социалната област. (Срв. двете серии от статии на Хайек *Scientism and the Study of Society*. *E s o n o m i c a*, IX-XI, 1942-44 и *The Counter revolution of Science*, *E s o n o m i c a*, VIII, 1941.)

Ако под сциентизъм разбираме стремежа да се имитира в полето на социалните науки онова, което се смята, че са методите на естествените науки, то тогава историцизмът може да се нарече форма на сциентизма. Типичен и влиятелен сциентистки аргумент в подкрепа на историцизма накратко е следният: "Ние можем да предсказваме слънчеви затъмнения, защо да не можем да предсказваме и революции?" В по-разширена форма това звучи така: "Задачата на науката е да предсказва, ето защо задачата на социалните науки трябва да е да правят социални, т.е. исторически предсказания." Аз се опитах да опровергая този тип аргументи ... и в този смисъл аз съм противник на сциентизма.

Но ако под сциентизъм разбираме схващането, че методите на социалните науки са до голяма степен същите като методите на естествените науки, тогава съм длъжен да се призная за "виновен", че съм привърженик на "сциентизма". Аз вярвам, че приликата между социалните и естествените науки може да се използва дори за коригиране на неверните представи за естествените науки, като се покаже, че те приличат много повече на социалните науки, отколкото обикновено се предполага.

Поради тази причина аз продължавам да употребявам термина на Роско Паунд "социално инженерство" в смисъла, в който го въвежда. Доколкото разбирам терминът е свободен от този "сциентизъм", който според мен трябва да се отхвърли.

Ако се абстрахираме от терминологията, аз все още мисля, че възгледите на Хайек могат да се интерпретират като подкрепящи онова, което наричам "частично инженерство". От друга страна, Хайек дава много по-ясно изложение на своите възгледи, отколкото моя стар очерк. Онази част от възгледите му, която съответства на наричаното от мен "социално

съзнателно и последователно и ако неговите средства се определят съобразно нея. Когато определяме нашите истински или крайни цели, ние трябва ясно да ги разграничим от междинните или частичните цели, които се разглеждат като средства или стъпки по пътя към крайната цел. Едва след като изработим нещо като *проект* на обществото, към което се стремим, можем да разгледаме начините и средствата за осъществяването му и да подготвим *план за практическо действие*. Този методологически подход се стреми да привлече всички, които или не са попаднали под въздействието на детерминистките предразсъдъци, или ги отхвърлят.

Методологически правилен според Хайек и Попър е другият подход на социалното планиране - подходът на *поетапното* или *частичното планиране*. При него не е толкова важно дали има или не проект на бъдещото общество, дали се надяваме или не, че един ден човечеството ще построи идеална държава и ще постигне щастие и съвършенство на земята. Важното е, да се признае, че съвършенството е почти непостижимо и хората от всяко поколение имат правото да не са нещастни тогава, когато нещастieto може да се избегне. Съществува аналогия между този *етичен* възглед на Хайек и *научната методология*, която Попър защитава в своята книга "*Логиката на научното откритие*". Според него "яснотата в областта на етиката ще се увеличи, ако формулираме нашите изисквания негативно, т.е. ако изискваме премахването на страданията, вместо увеличаването на щастieto. Аналогично, би било от полза да формулираме задачата на научния метод по-скоро като премахване на неверните теории (сред различните теории, предложени временно), отколкото постигането на установени истини."¹¹ Това според двамата съмишленици е разлика между *разумния метод за подобряване участието на човека* и метода, който лесно може да се използва като предлог за непрекъснато отлагане на действията за по-благоприятно време. Първият метод е единственият, който наистина е имал успех досега, а вторият е методът, който, когато и където да се е прилагал, е водел единствено до употреба на насилие вместо на разум.

Обществената действителност е толкова сложна, отбелязват Хайек и Попър, че малцина или изобщо никой не може да прецени дали даден проект за мащабно социално планиране е осъществим, какви са средствата за неговото изпълнение, дали той ще доведе до действителни подобрения или ще предизвика страдания. За разлика от подобни макро проекти, *проектите на частичното планиране* са (макар и понякога рискови и сериозни) сравнително по-прости. Степента на сложност, с която хората могат да се заемат, се определя от нивото на техния придобит опит. Вредата от провала на тези проекти не е толкова голяма. Те лесно могат да се коригират или дори изоставят. При тях рискът е по-малък и поради това те възбуждат по-малко страхове. Поради това има и по-голяма надежда, че, използвайки частичния метод, ще преодолеем най-голямата практическа трудност при всички социални реформи, а именно да се опираме на разума, а не на страсти и насилие при осъществяване на своите цели. Частичният метод открива по-голяма възможност за постигане на разумен

инженерство" (в смисъла на Паунд), е неговата идея, че в свободното общество съществува неотложна нужда да се преустрои това, което нарича негова "законова рамка". ("Попър, К.Р. Отвореното общество и неговите врагове. Т.1, С., 1993, с.326-328.)

¹¹ Попър, К.Р. Отвореното общество и неговите врагове. Т.1. С., 1993, с.326.

компромис, а търсеното усъвършенстване може да се постигне чрез *демократичните процедури и институции*.

За разлика от това, методологическата и психологическа нагласа да се реализира идеална цел, като се използва цялостен проект на обществото, са намерения, които изискват силно *централизирано управление* на малцина и поради тази причина могат да доведат до тоталитаризъм. Реконструкцията на обществото е такова начинание, което ангажира мнозинството от неговите граждани за доста дълъг период. Затова част от работата на властите е да игнорират "несъзнателните" оплаквания и възражения, да потискат разумната критика и свободата на индивида.

Друг аспект на този неправилен метод е, че самият "обхват на утопичното начинание прави малко вероятно постигането на неговите цели в рамките на живота на един социален инженер или група от инженери. И ако наследниците не се стремят към същия идеал, тогава всички страдания на хората в името на идеала може би са били напразни.... Следователно трябва да се очаква, че идеите и идеалите ще се променят... Ако всичко това е очевидно, то изводът е, че целият подход не издържа критика. Щом признаваме, че целта може значително да се промени по време на процеса на нейната реализация, това означава, че методът, при който най-напред се поставя крайната политическа цел и след това започваме да се придвижваме към нея, е безплоден."¹²

Хайек, както и Попър *не критикуват идеалите* на планистите, не оспорват тяхната осъществимост. Двата добре разбират, че това няма да е обоснована критика, защото много неща, които догматично са обявявани за утопични, са се осъществявали. *Онова, което те критикуват е искането за широкомащабни обществени промени, с трудно предвидими поради ограничения ни опит практически последици*. Фридрих Хайек споделя убеждението на Попър, че причината за това положение на нещата е тази, че "в момента социологическото знание, необходимо за широкомащабното инженерство, просто не съществува".¹³

Според Хайек най-важният и труден изпит за човешкия разум е *намирането на собствените му граници*. Това търсене на възможностите и ограниченията на разума не означава отричане или омаловажаване на неговата важна позитивна роля: "Разумът несъмнено е най-прецизното притежание на човека".¹⁴ Същевременно той изтъква, че разумът "не е всемогъщ, и че убеждението, че той може да стане господар на себе си и да управлява собственото си развитие, може да го унищожи. Това, което се опитаме е да защитим разума от злоупотребата с него от онези, които не разбират условията за неговото ефективно функциониране и продължаващ растеж. Това е един призив към хората да разберат, че ние трябва да използваме своя разум разумно, и че за да правим това, ние трябва да запазим тази неотменна матрица, вътре в която разумът може да расте и да действа ефективно. Антирационалистичната позиция, заемана тук, не трябва да бъде отъждествявана с ирационализма или с

---

¹² Пак там, с.186.

¹³ Пак там, с.187.

¹⁴ **Hayek, F.A.** The Constitution of Liberty, p.69.

каквото и да е призив към мистицизъм. Това, което се защитава тук, не е абдикация на разума, а рационално изследване на полето, където разумът по подходящ начин е поставен под контрол. Част от този възглед е, че една такава интелигентна употреба на разума не означава употреба на хладния разум във възможно най-много случаи. В противоположност на наивния рационализъм, който третира нашето сегашно мислене като абсолютно, ние трябва да продължим усилията, на които Дейвид Хюм е поставил началото, когато "се е обявил срещу просвещението с неговите собствени оръжия" и се е заел "да омаловажи претенцията на разума чрез използването на рационалния анализ"¹⁵.

Хайек е убеден, че първото условие за адекватната употреба на разума в обществото е да разберем неговата истинска роля в дейността на това общество, т.е. преди да се опитваме да управляваме разумно обществото, ние трябва да разберем как то функционира. "Ние трябва да разберем -отбелязва той - че дори когато сме убедени, че го разбираме, може да сме сгрешили. Това, което ние трябва да се научим да разбираме, е, че човешката цивилизация има свой собствен живот, че всички наши усилия да подобрим нещата трябва да се извършват вътре в едно действащо цяло, което не можем напълно да управляваме, и действието на чиито сили можем да се надяваме просто да улесняваме и поддържаме дотолкова, доколкото ги разбираме".¹⁶

И още: "Във всяко наше усилие за усъвършенстване винаги трябва да работим вътре в това дадено цяло, по-скоро да целим конструирането на нещата едно по едно, на части, отколкото тотално, и да използваме на всеки етап историческия материал, който ни е под ръка, и да усъвършенстваме детайлите по-скоро стъпка по стъпка, отколкото да се опитваме да реорганизираме цялото."¹⁷

Един от много разпространените, но несъстоятелни методологически предразсъдъци, срещу който се обявяват Хайек и Попър, се отнася до *социалните експерименти*. Според него те трябва да се провеждат "широкомасщабно" в цялото общество, ако искаме да ги проведем в реални условия. Хайек и Попър са убедени точно в обратното, а именно, че частичните социални експерименти могат да се провеждат в истински условия в обществото, макар че са "малкомасщабни" и не реформират цялото общество. Според тях ние непрекъснато извършваме такива експерименти: нов вид застраховка, нови данъци, нови закони и пр. Всички те са социални експерименти, чиито последици се чувстват навсякъде в обществото, без да го преустройват като цяло.

Според Хайек утопичните планисти са прави, че социалистическият експеримент е невъзможен в ограничени размери. Но точно тук е и тяхната заблуда. Експериментът, от който се получава най-голяма информация, е *постепенната и последователна промяна на институциите*. Само така е възможно да се открият правилните начини за приспособяването им в рамките на другите съществуващи институции и начините за тяхното усъвършенстване съгласно човешките цели. Само по такъв начин хората могат да допускат грешки и да се учат от тях, без да поемат риска от сериозните последици, които

---

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid. p.69-70.

¹⁷ Ibid. p.70.

могат да убият не само желанието им за бъдещи реформи, но дори да пожертват самите тях. Въпреки всичко, обществото трябва да продължи да съществува и да функционира по време на всяко преобразуване. Затова е необходимо социалните институции да се реформират постепенно, поетапно, докато хората и социалните науки наберат повече опит в социалното планиране.

Хайек многократно подчертава, че нищо от изложеното по-горе не е насочено срещу експериментирането, а срещу монопола върху експериментирането, срещу властта, която не допуска алтернативи и претендира за притежание на висша мъдрост. Частичният метод позволява според Хайек повторни експерименти и непрестанни усъвършенствания. Именно това планиране или историческото предвиждане е истинският научен метод в обществознанието, който ни позволява да се учим от грешките си.

*
* *

Затова Хайек е убеден, че чрез метода на опитите и отстраняването на грешките е възможно да се създаде позитивна емпирична социална технология и емпирична социална наука. Фактът, че историческият метод не е в състояние да спомогне много за нея, е един от най-силните аргументи против възможността за широкомащабно или утопично планиране. Прогресът на обществото като цяло не може да бъде планиран и може би имаме право да говорим за планиране, само когато става дума за точно определена област, в която целим решаването на един специфичен конкретен проблем и сме в известен смисъл в хода на неговото осъществяване. Тази мисъл на Хайек почти буквално съвпада с писаното от К.Маркс по повод развитието на обществото: "Човечеството си поставя винаги само такива задачи, които то може да разреши, защото, по-отблизо погледната, винаги ще се оказва, че самата задача възниква само там, където материалните условия за нейното разрешение са вече налице или най-малкото се намират в процес на формиране".¹⁸ Наистина, много често възгледите на Маркс и Хайек са близки що се отнася до миналото и настоящето, но щом стане дума за бъдещето, те заемат коренно противоположни позиции. За това можем да съдим и по думите на Попър: "Цялостният, или широкомащабният, метод има успех само там, където частичният метод ни е осигурил предварително голям брой конкретни умения, но дори и тогава той е само в границите на тези умения."¹⁹

С разглеждането на теоретико-методологическите проблеми на социалните науки Фридрих Хайек не просто се опитва да защити една социално-политическа доктрина. Той в действителност се стреми с помощта на подходяща система от категории и методи да разбере как функционира обществото и да изследва до каква степен то може да бъде обяснено.

---

¹⁸ **Маркс, К.** "Към критика на политическата икономия". В К.Маркс, Ф.Енгелс. Т.7, с.116.

¹⁹ **Попър, К.Р.** Отвореното общество и неговите врагове. Т.1. С., 1993, с.189.